

บทที่ 7

Escape From Freedom

(ทฤษฎีเชิงจิตวิทยา)

ภายใต้ทฤษฎีอิงบริบท

(contextual film criticism)

วิชา วิเคราะห์วิจารณ์ภาพยนตร์

Erich Fromm

“พลังแห่งจิตไร้สำนึก”

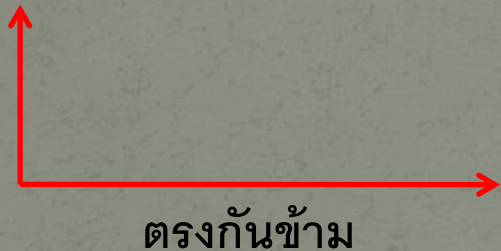
นักชีววิทยาฝ่ายสัญชาติญาณ

“สัญชาติญาณ”

ตัวควบคุมพฤติกรรมมนุษย์

มนุษย์มีความใฝ่ดี

และสามารถควบคุมตัวเอง

ฟรอมม์

“พลังแห่งจิตไร้สำนึก”

ตัวควบคุมพฤติกรรมมนุษย์

จะหันไปทางความรุนแรง

เชื่อมั่นว่าสังคมที่เราอยู่ต่างหาก
ที่จะสร้างนิสัยรุนแรงหรือสงบ
ดังนั้นจึงควรเห็นที่หน้าที่ของสังคม

พรอมม์

“พลังแห่งจิตไร้สำนึก” กับ ต้นกำเนิดทฤษฎี

ทฤษฎีของฟรอยด์

+

ทฤษฎีของมาร์กซ์

ทฤษฎีของฟรอยด์

• เน้นจิตไร้สำนึกแรงขับทางชีววิทยา การเก็บกด

• บุคลิกภาพของมนุษย์ถูกกำหนดโดยชีววิทยา เช่น พวกสัตว์ต่างๆ ไม่ต้องกังวลเกี่ยว เสรีภาพ สัญชาติญาณของมันทำหน้าที่จัดการทุกอย่าง

ทฤษฎีของมาร์กซ์

• คนถูกกำหนดจากสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากระบบเศรษฐกิจ

: เน้นระบบเศรษฐกิจทุนนิยม สังคมยึดจารีตแต่ละคนมีโชคชะตาตั้งแต่เกิด แต่ละคนมี โชคชะตาที่กำหนดไว้แล้วว่าจะเป็นอย่างไหน การขาดเสรีภาพเพราะชีววิทยาหรือเพราะ โครงสร้างเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดนั้นเป็นเรื่องง่ายสำหรับชีวิต เพราะชีวิตถูกออกแบบ วางโครงสร้างและให้ความหมายเอาไว้เรียบร้อยแล้ว ไม่ต้องมีการสงสัยอะไร ไม่ต้อง แสวงหาจิตวิญญาณอื่นใด มนุษย์ถูกบรรจุในระบบอย่างเหมาะสมจะลงตัวและไม่เคยที่ จะต้องดิ้นรนหาความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง (Identity crisis)

ทฤษฎีของฟรอยด์

ทฤษฎีการหนีไปจากเสรีภาพ (Escape from freedom)

ทฤษฎีการหนีไปจากเสรีภาพ

(Escape from freedom)

- การผสมผสานทฤษฎีของฟรอยด์และมาร์กซ์เข้าด้วยกัน
- ฟรอมวิเคราะห์แล้วเสนอแนวคิดเรื่องเสรีภาพซึ่งเลยพ้นไปจากแนวคิดของฟรอยด์และมาร์กซ์
- แนวคิดหลักที่ใช้อธิบายลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ให้เสรีภาพเป็นคุณลักษณะศูนย์ของธรรมชาติมนุษย์

individuality

แนวคิดความเป็นปัจเจก ในเชิงความคิด
ความรู้สึก ความสำนึกผิดชอบชั่วดี เสรีภาพ
และความรับผิดชอบ

ผลกระทบ

มนุษย์เข้าสู่

- การโดดเดี่ยว (isolation)
- ความแปลกแยก (alienation)
- ความสับสน (bewilderment)

ความหมายของการโดดเดี่ยว

ความโดดเดี่ยว ทางค่านิยม

(Value isolation)

การให้คุณค่าต่อเป้าประสงค์หรือพฤติกรรม
ซึ่งถือว่ามีคุณค่าสูงสำหรับคนในสังคมอัน
เป็นการปฏิเสธ “ค่านิยมร่วม” ของสังคม

ความโดดเดี่ยว ทางสังคม

(Social isolation)

ความคาดหวังในอันที่จะถูกปฏิเสธ
หรือไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมซึ่งมักจะ
แสดงออกในความรู้สึกเปล่าเปลี่ยว
หรือรู้สึกว่าถูกปฏิเสธจากคนอื่น

พหุคูณ

เชื่อว่ามนุษย์ยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยวอ้างว้าง

- พัฒนาการทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ในวัตถุใช้สอยประจำวัน เช่น เครื่องมือเพื่อความบันเทิง เครื่องทุ่นแรงในการทำงาน ทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นน้อยลง
- มนุษย์แสวงหาอิสระเสรีทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา เมื่อได้มาแล้วก็จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนด้วยความโดดเดี่ยว เช่น เด็กวัยรุ่นที่เป็นอิสระพ้นจากความดูแลพ่อแม่ผู้ปกครอง จะพบว่าตัวเองเผชิญความว้าเหว
- การที่มนุษย์มีเหตุผลและจินตนาการต่างๆ ทำให้มนุษย์มีวิวัฒนาการทางอารยธรรมเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็แยกตัวเหินห่างจากธรรมชาติ จากสัตว์โลกพวกอื่นๆ และจากบุคคลอื่นๆ

สาเหตุหลายประการ

individuality

แนวคิดความเป็นปัจเจก ในเชิงความคิด
ความรู้สึก ความสำนึกผิดชอบชั่วดี เสรีภาพ
และความรับผิดชอบ

ผลกระทบ

เสรีภาพ

มนุษย์ได้เสรีภาพ
มาแล้วกลับมามีความรู้สึก
หนีไปจากเสรีภาพ

มนุษย์เข้าสู่

- การโดดเดี่ยว (isolation)
- ความแปลกแยก (alienation)
- ความสับสน (bewilderment)

มนุษย์ได้เสรีภาพ
มาแล้วกลับมีความรู้สึก
หนีไปจากเสรีภาพ

พร้อมอธิบายวิธีที่มนุษย์หนีไปจากเสรีภาพ 3 วิธี

1. หนีเข้าไปอยู่ในโครงสร้างอำนาจ (Authoritarianism)
2. การทำลายล้าง (Destructiveness)
3. มนุษย์หุ่นยนต์พิมพ์เดียว (Automation conformity)

1. หนีเข้าไปอยู่ในโครงสร้างอำนาจ (Authoritarianism)

- เนื่องจากมนุษย์กลัวความว้าเหวี่ที่จะต้องเผชิญโลกอยู่อย่างโดดเดี่ยว จำต้องแลกความเป็นอิสระของตนเองกับการได้ถูกนับเข้าในหมู่คณะและการตามผู้นำอย่างไม่ต้องคิด จึงจำเป็นต้องยอมอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้มีอำนาจ
- มนุษย์แสวงหาวิธีหนีไปจากเสรีภาพโดยหลอมรวมตัวเข้ากับผู้อื่น (fusing) โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจนิยมเช่นสังคมนิยมกลาง วิธีการเข้ามี 2 ลักษณะ

1.1 การมอบอำนาจของเราให้กับผู้อื่น

กลายเป็นคนยอมตาม (compliant)
และไม่ต่อสู้ดิ้นรน (passive)

1.2 การเป็นผู้ใช้อำนาจ

โดยการกำหนดโครงสร้างชีวิตให้กับผู้อื่นเสียเอง

พรอมม์ยกตัวอย่างลัทธิอำนาจนิยมในลักษณะสุดขั้วหนึ่ง

“sadism” และ “masochism”

ความสุขหรือความพึงพอใจในความ
เจ็บปวดและความทุกข์ของผู้อื่น

Sadism (ซาติสม์)

“พวกทำให้ผู้อื่นเจ็บปวดแล้วตัวเองมีความสุข”

- การ เฆี่ยน กัด หยิก และตบเป็นวิธีที่คนพวกนี้มักกระทำ แต่บางครั้งอาจแสดงโดยทางคำพูดในลักษณะพูดกระทบกระเทียบ ดุฎกทับบถม ชู่ ยั่ว หรือ พาลพาโล ความก้าวร้าวนี้อาจอยู่ในจิตไร้สำนึก และแสดงออกทางอ้อม หรืออยู่ในจิตสำนึกและแสดงตรงๆ
- คำ sadism จากชื่อของมารกีส์ เดอ ซาด (Marquis de Sade) นักเขียนและนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่ขึ้นชื่อในการเขียนนิยายเขียนเรื่องเกี่ยวกับความทารุณทางเพศ ไว้มากมาย เป็นต้นว่า การกักขังเพื่อทารุณกรรมในช่องโสเภณี การล่อลวงภรรยาคนอื่นเข้าไปในบ้านและเฆี่ยนด้วยแส้ม้าโดยที่เธอ ชัดขึ้นไม่ได้ รวมทั้งการใส่ยากระตุ้นเพศให้ผู้เป็นแขกรับประทาน ผลงานของเขาส่วนมากเขียนขึ้นในช่วง 29 ปีที่เขาถูกจับขังในโรงพยาบาลบ้า

Sadism (ซาติสม์)

• อากาสดังกล่าวจะพบในผู้ชายประมาณ ร้อยละ 5 และผู้หญิงร้อยละ 2 ของประชากร อัตราจะมากเป็น 2 เท่าในคนที่อายุต่ำกว่า 35 ปี และในชายโสดจะเป็น 5 เท่าของชายที่แต่งงานแล้ว

สาเหตุอาจเกิดจาก

1. การถูกสอนโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจให้รังเกียจเรื่องเพศ การทำให้คู่ร่วมเพศเจ็บปวด เป็นการลงโทษคู่ร่วมเพศที่ประพฤติในสิ่งที่น่าละอายนี้
2. ในจิตไร้สำนึกมีความกลัวว่าตนจะถูกตอน การทำให้อีกฝ่ายเจ็บปวด ทำให้คนพวกนี้มั่นใจว่าเขามีอำนาจเหนือกว่า จึงไม่จำเป็นต้องกลัวการถูกตอน (Castration Anxiety)
3. เป็นวิธีแสดงออกของความก้าวร้าว หรือความต้องการเป็นผู้ชนะในจิตไร้สำนึก

“Masochism” (มาโซคิสม์)

- เป็นพวกมีความสุขเวลาตัวเองเจ็บปวดหรือความทุกข์กับตนเอง โดยมักจะเกี่ยวข้องกับจินตนาการทางเพศหรือการถูกตบตี การถูกเหยียดหยาม การถูกผูกมัด หรือถูกทรมาน เพื่อเป็นการเพิ่มหรือทดแทนความสุขทางเพศ
- มาจากชื่อของนักเขียนสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวออสเตรียชื่อก็คือ "ลีโอโพลด์ วอน แซคเชอร์-เมซอค" (Leopold von Sacher-Masoch) ผู้เขียนนวนิยายเรื่อง Venus in Fur ในเรื่องนี้พระเอกยอมให้ผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งโหดร้ายมากทำทารุณกรรมทั้งทาง ร่างกายและจิตใจและพบว่าเขามีความสุขจากความทุกข์ทรมานนั้น

“Masochism” (มาโซคิสม์)

มาโซคิสม์พบได้บ่อยกว่าซาดีสม์

- อาจเป็นเพราะสังคมและศาสนาไม่อนุญาตให้ทำร้ายคนอื่น ซาดีสม์จึงมีน้อย หรือเพราะเมโซคิสม์เป็นวิธีลดความรู้สึกผิดซึ่งเกิดจากเรื่องเพศจึงพบได้บ่อยกว่าก็เป็นได้ ความต้องการของพวกเมโซคิสม์และซาดีสม์ไม่ใช่ความเจ็บปวดธรรมดาๆ แต่ต้องเป็นความเจ็บปวดที่ได้ถูกวางแผนไว้แล้ว
- ชายเป็นร้อยละ 2.5 และหญิงเป็นร้อยละ 4.6 ส่วนใหญ่พบในคนที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปี ผู้หญิงโสดมีอัตราสูงถึง 5 เท่าของหญิงที่สมรสแล้ว
- การที่ฝ่ายชาย เป็นมาโซคิสม์อาจทำให้เกิดปัญหาในครอบครัว เพราะภรรยาอาจไม่เข้าใจว่าทำไมสามีซึ่งเป็นผู้หน้าที่เข้มแข็งของครอบครัวจึงต้องการให้ผู้หญิงเป็นผู้นำด้านเพศโดยการทารุณเขา ภรรยาบางคนจึงไม่ยอมร่วมมือด้วย ทำให้สามีต้องหาทางออกด้วยการไปเที่ยวผู้หญิงบริการได้

“Masochism” (มาโซคิสม์)

สาเหตุ

1. เกิดจากความรู้สึกละเอียดและรังเกียจความสัมพันธ์กับเพศตรงกันข้าม คนพวกนี้ใช้ความเจ็บปวด และการลงโทษตนเองเป็นเครื่องลบล้างความรู้สึกผิดที่ตนมีความต้องการทางเพศ
2. เป็นการแสดงว่ามีอำนาจเหนือคู่ร่วมเพศด้วยความสามารถทนการถูกลงโทษ ซึ่งในความรู้สึกของตนคิดว่าเป็นการแสดงความแข็งแกร่งหรือความเหนือกว่า และทำให้ตนเป็นจุดแห่งความสนใจด้วย
3. ในวัยเด็กอาจเคยมีความตื่นเต้นทางเพศขณะถูกตีหรือลงโทษ เมื่อโตขึ้นจึงพอใจจะให้คู่นอนแสดงอำนาจเหนือตนเพื่อความสุขทางเพศ
4. นักเพศวิทยา (sexologist) จำนวนมากเชื่อว่า คนพวกนี้ไม่มีความต้องการให้ตนเองเจ็บปวดอย่างแท้จริง เพียงแต่ต้องการแสดงว่าตนยินยอมต่อคู่ร่วมเพศ
5. บางรายเกิดจากความกลัวจะถูกคู่ร่วมเพศทอดทิ้ง จึงยอมถูกลงโทษทุกอย่างเพื่อเอาใจคู่ร่วมเพศ เป็นการแลกกับความรักและการยอมรับ

“Masochism” (มาโซคิสม์)

อาจเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติซึ่งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ของเด็ก
โลกของเด็กขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับพ่อแม่

การที่เด็กได้รับความอบอุ่น
อาหารและความมั่นใจจากพ่อแม่
----->

- ทำให้เด็กรู้สึกสบายและปลอดภัย ในเวลาเดียวกันพ่อแม่ก็มีอำนาจ คำสั่งของพ่อแม่คือกฎหมายที่ต้องปฏิบัติตาม เด็กเคยชินกับการลงโทษของพ่อแม่ เด็กจึงมีความรู้สึกความปลอดภัยและวินัยเป็นของตัวเอง

การที่พ่อแม่กระทำในสิ่ง
ที่เป็นความพอใจทางเพศของเด็ก
----->

- ล้างอวัยวะเพศให้
- พ่อรวบมือไว้ทั้งสองข้างแล้วตีกัน
- จับตัวห้อยไว้บนบ่า
- ทำให้เกิดความสัมพันธ์เป็นเงื่อนไขระหว่างวินัยหรือการลงโทษให้เจ็บปวดกับความสุขทางเพศ

Sadomasochism (s&m)

ซาโดมาโซคิสม์

พฤติกรรมซาดีสม์และมาโซคิสม์มักเกิดร่วมกัน
(ฝ่ายหนึ่งมีพฤติกรรมซาดีสม์ ในขณะที่อีกฝ่ายมีพฤติกรรมมาโซคิสม์)

2. การทำลายล้าง (Destructiveness)

- ฟรอมม์อธิบายว่าถ้าความต้องการที่จะทำลายล้างของบุคคลนั้นถูกสกัดกั้นด้วยสถานการณ์ใดๆก็จะกลับมาทำลายตนเอง เช่น การฆ่าตัวตาย การเสพยาเสพติด การติดยา การแสวงหาความสุขแบบไร้สำนึก
- ฟรอมม์ได้กลับแนวคิดสัญชาตญาณความตาย (death instinct) ของฟรอยด์ การทำลายตนเองเกิดจากความต้องการทำลายผู้อื่น ไม่ใช่ความต้องการทำลายผู้อื่นเพื่อความอยู่รอดของตนเอง

- การกระทำทารุณกรรม (brutality)
- การทำลายทรัพย์สิน (vandalism)
- การดูถูกเหยียดหยามผู้อื่น (humiliation)
- อาชญากรรม (crime)
- การก่อการร้าย (terrorism)

3. มนุษย์หุ่นยนต์พิมพ์เดียว (Automaton conformity)

- พวกอำนาจนิยมหนีเสรีภาพเข้าไปซ่อนอยู่ในโครงสร้างลำดับชั้นอำนาจ (authoritarian hierarchy) แต่ในสังคมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยในบางประเทศอาจไม่มีลำดับชั้นอำนาจซับซ้อนมากนัก จึงไปหลบซ่อนในวัฒนธรรมมวลชนแทน ด้วยการมองเห็น ได้ยินแล้วทำตาม มีวิธีการมากมาย ให้ตัดสติใจจากมวลชน
- เช่น การแต่งหน้าโทนเดียวกัน การทำศัลยกรรมจมูกทรงเดียวกัน การพูดเหมือนกัน คิดเห็นเหมือนกัน รู้สึกเหมือนคนอื่นในสังคม กลายเป็นกลิ่นไปกับฝูงชน เสมือนเป็นกิ่งก่าทางสังคม (social chameleon) ปรับสีตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมรอบตัว เหมือนคนหมู่่มาก ไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ไม่ต้องรับผิดชอบเรื่องเสรีภาพ ปรากฎการณ์นี้เป็นเสมือนเงาสะท้อนของโครงสร้างอำนาจนิยมที่เกิดขึ้นนานกันไป
- ธรรมชาติของมนุษย์คือเสรีภาพ การหลบหนีจากเสรีภาพด้วยวิธีการนานาประการดังกล่าว จึงทำให้เกิดความแปลกแยก (alienation) จากตัวตนของมนุษย์เอง

ฟรอมม์กล่าวว่า

- มนุษย์เกิดมาพร้อมกับธรรมชาติวิปริต เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แล้วยังจะหนีให้พ้นจากธรรมชาติ
- มนุษย์ต้องค้นหาหลักในการแสดงออกและการตัดสินใจเพื่อทดแทนหลักสัญชาตญาณ
- มนุษย์ยังต้องมีกรอบในการกระทำ (frame of orientation) ซึ่งจะคอยชี้แนะให้จัดการกับภาพซ้ำๆ (consistent picture) ในโลกอันเป็นเงื่อนไขของการกระทำในแบบฉบับซ้ำๆ (consistent actions)
- มนุษย์ต้องต่อสู้ไม่เพียงแต่กับอันตรายถึงตาย ความหิวโหย การถูกเบียดเบียนทำร้าย แต่ยังต้องต่อสู้กับความอัดอั้นคับใจ (anger) เพื่อไม่ให้บ้า (insane) ไปเสียก่อนด้วย
- มนุษย์ต้องปกป้องตนเองให้รอดพ้นจากอันตรายต่อชีวิตแล้ว มนุษย์ยังต้องปกป้องตนเองจากอันตรายที่ทำให้ต้องสูญเสียจิต/วิญญาณไปด้วย”

ข้อเสนอแนะแนวทางในการวิเคราะห์

1. ให้แบ่งตัวละครระหว่างผู้กระทำ และ ผู้ถูกกระทำ

2. วิเคราะห์เหตุการณ์การกระทำของตัวละคร (ผู้ถูกกระทำ)

วิเคราะห์เหตุการณ์การกระทำของตัวละคร (ผู้ถูกกระทำ)

-ว่าเหตุใดพวกเขาจึงมีพฤติกรรมเช่นนั้น (ตัวละครทั้ง 2 กลุ่ม)

- ลึกๆแล้วพวกเขามีปมด้อยอะไร (ตัวละครทั้ง 2 กลุ่ม)

- พวกเขาทำสิ่งนั้นเพื่อลดปมด้อยอะไร (ตัวละครทั้ง 2 กลุ่ม)

- ผลกระทบจากสิ่งทีพวกเขาทำลงไป (ตัวละครทั้ง 2 กลุ่ม)

เชื่อมโยงกับสิ่งต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎี EACAPE FROM FREEDOM การหนีไปจากเสรีภาพ

2. อาจนำทฤษฎีอื่นๆ ร่วมการวิเคราะห์ก็ได้ เช่น ทฤษฎีการเมือง โดยดูเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในเนื้อหาทางภาพยนตร์เรื่องนั้นๆ เป็นต้น